

תרמ"ח - הרעיון

הישוב היהודי התפתח בסביבות שמיטה דשנת תרמ"ט. (מעדני ארץ בהקדמה) יותר ויותר יהודים החלו לרכוש אדמות התיישבות על מנת להפוך אותן לחוות חקלאיות. כמו כן פעלו מספר נגידים לרכוש אדמות ולהושיב בהם פועלים על מנת לזכות בתוצרת היבול.

בשנים הללו נתעורר העיסוק המעשי ב'היתר מכירה' - בתקופה זו סברו גדולי הישוב היהודי כי יש לשמור את השמיטה ללא שום הפקעה (מעדני ארץ בהקדמה). בקול קורא שיצא שנה קודם לכן, (תרמ"ח) קראו גדולי ירושלים ובניהם המהרי"ל דיסקין, והר"ש סלנט להזהר מאוד בשמירת השמיטה, ולא להקל בשום אופן על ידי נכרים וכדומה. אולם כמה מרבני הגולה שנדרשו לשאלה צידדו להיתר.

בשנת תרמ"ח התכנסו גאוני מאירופה הרב ישראל יהושע מקוטנא, והרב שמואל מוהליבר מביאלסטוק, והרב שמואל זנוויל קלפפיש מווארשא זכר צדיקים לברכה. (מעדני ארץ בהקדמה). מושב הבי"ד דן בסוגיא והגיעו למסקנה כי יש להתיר אבל לא הסכימו לפסוק הלכה אלא אם כן יפסוק כן גם הרב יצחק אלחנן מקוונא. ולאחר ששאלוהו הורה גם הוא להתיר, וכך יצאה הוראה מיוחדת הכיצד להפקיע את מצוות השמיטה.

חשוב לדעת שאין תכלית בהיתר המכירה כי כולו על יסודי 'הוראת השעה' (המחבר) ובאמת יסודו מאנשים שדרכם לחפש אחרי התרים. (מעדני ארץ בהקדמה). בהיותם חפצים למצוא היתר הפכו את הנושא ל'בעיה עולמית' - 'שאלת השמיטה' (מעדני ארץ בהקדמה).

היה שיקול נוסף, והוא עתיד להיות עיקר הטיית הכף בעד המצדדים להתיר, והוא סכנת קיום. (מעדני ארץ בהקדמה). השואלים הציגו בפני הרבנים כי בארץ ישראל שוררת דחוקת מחפירה, וישנה סכנה ממשית לאיבוד האדמה, והדבר גובל בפיקוח נפש (רידב"ז) פניה לרבני הגולה בענין זה הובילה רבים מהם ללכת אחרי כוחא דעתירא (מעדני ארץ בהקדמה). כפי שראינו ארבעת הגאונים התירו בשנים אלו את היתר המכירה.

הוראתם של גאוני אירופה הייתה בזו הלשון: "למכור הכרמים והשדות לישמעאלים, הגוף והפירות על משך שתי שנים בלבד ואחרי כלות הזמן יחזרו הכרמים והשדות לבעליהם" הוראה זו הייתה מחודשת, משום שהיו רבים שסברו שיש איסור למכור קרקעות לנכרי בארץ ישראל.

טעמים אלו ועוד רבים הובילו גאוני רבים מרבני אירופה לאסור את היתר זה, בכללם הרב הנצי"ב מוולאז'ין הריב י"ד הלוי מבריסק, ור"ד פרידמן מקרלין, זכרונם לברכה. 'בודאי כי גם מלפנים היו עניים בישראל אשר כל פרנסתם היו מהשדות' כתב ה'בית הלוי' (ח"ג ס"א) וידעה תורה שעל ידי שמירת השמיטה עלולים לבוא לעניות

בארץ ישראל דעת האוסרים הייתה מוחלטת.

רבני היישוב ה'אשכנזי' (הוראת רבנן קשישיאי - כל גדולי הדור) שחקרו ודרשו את המצב מקרוב הגיעו למסקנה שהמצב לא דחוק כפי שסברו בחו"ל, ולכן פרסמו את הוראתם (בהקדמה לפאת השולחן) ואף הזהירו באזהרה חמורה (מעדני ארץ בהקדמה) להמשיך לשמור על קדושת השמיטה ופירוטיה ללא הפקעות וללא מכירה לנכרים. ואף גזרו איסור סחורה על כל מי שיקל לעבוד את השדה בתחכום.

להפך, טענו רבני היישוב, מצוות השמיטה רק תסייע בעד היישוב, על ידי שייזכו לשמור את השמיטה כהלכתה (מעדני ארץ בהקדמה). ובאמת ראו איזה פלא. בשנת תרמ"ט שמר רוב רובו של היישוב החרדי את מצוות השמיטה כהלכתה. ללא התרים, ללא מכירות. (מעדני ארץ בהקדמה) אך היו יהודים שנהגו היתר, וכינה אותם הרידב"ז מחללי שמיטה (הקדמה לפאת השולחן) המכה לא אחרה לבוא. שנה לאחר מכן (תר"נ) פשט על הארץ ארבע וחיסל את כל התבואה הנותרת (רידב"ז)

תרנ"ו - הביצוע

בחלוף שש שנים נוספות - עם הגעת השמיטה הבאה, התחזק מעמדו של היישוב היהודי (מעדני ארץ בהקדמה) אך בד בבד התחזק גם מעמדו של 'היתר המכירה'. כמה מרבני הארץ הבינו שאין אפשרות לעצור את החקלאים מלבצע את 'היתר המכירה' שינו את דעתם (מעדני ארץ בהקדמה) שנת תרנ"ו הביאה עמה פתרון חדש בצורת הקיום של היתר המכירה. היה זה הרב נפתלי הירץ רבה של ת"א יפו, שהגה את הרעיון שלא למכור לנכרי את כל השדה, אלא את האילן וכל שטח יניקתו. (ויש להתנות אם הנכרי שעליו ליטול את האילן לאדמה אחרת) פתרון זה עונה על שאלת מכירת אדמה לנכרים, שכן אין כאן מכירת קרקע אלא מכירת אילן!

מין המהרי"ל דיסקין נמנע באותה שעה להתיר או לאסור (ולבסוף התיר, עדות הגרי הלוי בספרו הוראת שעה פרק לב), אך הרב שמואל סלנט הורה להיתר! על פסקי רבני ירושלים הוסיף לימים הרב בעל האדר"ת הרב אלי' דוד רבינוביץ: בדבר הוראתו אשר גם הגאון האדיר מהר"ד זצ"ל הסכים לכבוד תורתו למכור האילנות עם הקרקע מקום הניקיה וכו', ורק אמר מפורש שאינו קובע הלכה זו לדורות

גם הפעם הזו לא נסתיימה בטוב, מכת עכברים שהופיעה חיסלה את כל התבואות. (רידב"ז)

לא בכל יום נופלת בחלקך הזכות לקיים מצווה שלא נתיקיימה 2000 שנה! - גם יושבי ארץ ישראל לא האמינו שהם עומדים להחזיר עטרה ליושנה, אחרי אלפי שנים של שממה, שנים בהם הארץ "תבעה את שבתותיה" הגיעה השעה בה זכו מייסדי היישוב היהודי בארץ ישראל לשוב ולקיים את מצוות השמיטה בהידור.

יש לשים דגש על ההידור, כי היו רבים שסברו מתוך הכרח ופיקוח נפש כי יש לתור אחר פתרונות שיפטרו את החקלאים ממצוה זו - קיום השמיטה בימים ההם הייתה כרוכה בהפסדים רבים, כמו כן סכנת הקיום נשפה בעורפם של העולים החדשים. לכך סברו המקילים שיש לבצע מספר פעולות כמו מכירת הקרקע לגויים, ביצוע מלאכות באמצעות גוי, ועוד מספר פתרונות מגוונים - פיתרון זה ידוע בשם 'היתר מכירה' פולמוס שעוד ילווה את היישוב היהודי שנים רבות. מראשי המתנגדים להיתר המכירה היה הרב בעל 'החזון איש' שלחם ועודד בכל מאודו לייקר את מצוות השמיטה כצורתה, למרות ההפסדים הכרוכים בכיבוד בשמירתה. בכל מקום שתעלה שאלה של פיקוח נפש יבחן המקרה לגופו אם יש להתיר פעולות מסוימות תוך שמירה מוחלטת על גדרי המצוה כפי שהורו חכמים.

הפרק שלפניכם יעסוק באחת מהשמיטות הטעונות ביותר מימות חורבן בית שני. השמיטה שנראתה כקשה ונוראה בפרט בעיני קיבוץ קטן ולא ידוע שעומד במרכז הסיפור של הפרק הזה. הסיפור לא פשוט אך לאחר שנראה את כולו נבחן מחדש מה תרומתו לשמיטה עד ימינו. כמעט 90 שנה אחרי. אבל בשביל כך עליו לחזור אל שנת תרצ"ג...

תכונה רבה הורגשה באויר, בשערי ארץ ישראל הופיע אדם לא מוכר, נמוך קומה ולבוש בפשטות - רבי אברהם ישעיהו קרליץ. הרב קרליץ ירד מהאוניה אל החולות של יפו ובחר את משכנו באחד הבתים נמוכי הקומה. הופעתו של החו"א בשערי ארץ ישראל הייתה בבורה כפולה לעולם התורה, שגמא בצמאון מחכמתו וגאונותו כבר בגולה. מלבד זאת היישוב היהודי של אותם ימים מצא את עצמו אובד עצות מול נסינות התקופה, והקושי לשמור על אורחות חיים על פי התורה.

אחת מהפרשיות המוכרות מאותה תקופה היא קיום מצוות השמיטה. שנת תרצ"ח הייתה שנת שמיטה, והאתגרים היו קשים מנשוא, כמעט ללא פתרון. היה זה שילוב של מצב כלכלי דחוק, ורדיפות מבית ומחוץ. מעט היהודים שומרי התורה שהחזיקו קרקע חקלאית בבעלותם נלחמו בעור שיניהם להחזיק את הראש מעל

מושג בשביעית

מורביות

במסכת תמיד (פ"ב מ"ג) - 'מרביות של תאנה' שפירושן - ענפי תאנה (ר"ש שביעית שם, רע"ב תמיד שם). יש עוד שמפרשים לשון מורביות מלשון 'רב' כלומר - כמות רבה. (תוספות יו"ט שביעית, אהלות פ"ג מ"ח)

מורביות הינן אמות מידה בכדי לדעת את גדר איסור והיתר בדינים דרבנן, כגון פניו מחצב בשביעית (שביעית פ"ג מ"ה)

יש שיטות הסוברות שגודל מורביה הינה מלשון 'נדבכים' שמשמעותם אבני בנין (ר"ש שביעית שם) ואין הכוונה לכל אבנים, אלא לאבנים קבועות במחצבה או בבנין (תוספות יו"ט אהלות פ"ג מ"ז) ויש הסוברים שהוא מלשון 'ענפים' כאמור במשנה

שיעור המורביות הינו - קוביה של שלוש אמות אורך, רוחב, וגובה. (תוספות פ"ג ו"ש שם) יש המפרשים ששיעור המורביות הינו, אמה על אמה בגובה שלוש אמות. (ר"ש שם)

הלכה א'

לפני שנתחיל נקדים הקדמה קצרה. אם נרצה לסכם את חילוקי ההיגים בסוגייתנו נדגיש שרבינו הרמב"ם חילק את הלכותיו לכמה חלקים. בפרק הקודם הביא רבינו את עיקרי המלאכות האסורות בשביעית - אבות ותולדות. מלאכות אלו אסורות משום שעלינו לשבות ממלאכה בשביעית. לעומת זאת בפרק הזה מביא הרמב"ם איסורי מלאכה שאינן אסורים מעיקר הדין אלא משום 'מראית העין'. אם כך נתחיל לקרוא את לשונו בפנים:

אומר הרמב"ם: לא יוציא אדם זבלים מחצירו ויתן בתוך שדהו בשביעית

- נעצור לרגע להסביר את דרך הזיכור כפי שהייתה בזמן חז"ל. לכל אדם בזמננו הייתה חצר סביב ביתו. בחצר זו היו מקימים דיר של בהמות. הזבל שהיה מצטבר במשך הזמן שימש לזיכור השדות שהיו ממוקמות מחוץ לעיר. בהלכה זו עוסק הרמב"ם בשלב בו בעל הבית היה מעביר את מצבורי הזבל מהחצר אל השדה, ולכן פוסק רבינו שאסור להוציא את הזבלים בשנה השביעית ומדוע? **מפני שנראה כמזבל שדהו שתהיה יפה לזריעה!** - פירוש, התורה אסרה לעשות עבודות אדמה בשנה השביעית, ולכן אסור לפזר את הזבלים בשדות, אך גם אם אינו מפזר ממש אלא רק מוציא לעבר השדה יש בכך משום 'מראית העין' שיבואו אנשים לחשוך אותו שמוציא את הזבלים כדי לזבל ולהשביח את שדהו בשביעית, ולכן אסרו את ההוצאה בצורה זו. אך הרמב"ם מסייג: **ואם הוציא והעמיד ממנו אשפה מותר** - אשפה הינה מצבור של זבלים, וכאשר אדם צובר את הזבל בערמות גבוהות, ניכר שאינו מתכוין לזבל את האדמה, ולכן מותר להוציא זבלים ולעשות מהם ערימות. אך הרמב"ם מתנה את היתר זה: **ולא יעשה אשפה בתוך שדהו עד שיעבור זמן שמזבלין בו לעבודת הארץ** - היתר הוצאת הזבלים אומר הרמב"ם, אינה מותרת כל שנה שביעית אלא רק מתקופה מסוימת, שהיא לאחר שפסקו עובדי האדמה לזבל את שדותיהם, והכיצד ניתן לדעת מתי הרגילות לפסוק ממלאכת הזיכור, נותן הרמב"ם סימן: **והוא משיקשור המתוק**, - שיעור זמן זה נסוב על דבר הנקרא 'מתוק', ויש בו ג' פירושים. הרמב"ם בפירושו למשנה ביאר שהוא פרי הנקרא 'מתוק' שקרוי בסגי-נהור מחמת שהוא מר ביותר, ובשעה שהוא 'נקשר' כלומר, שרואים סיבים

נאחזים זה בזה, מותר להוציא את הזבלים כמבואר בהלכה זו. מסיים הרמב"ם: **ולא יעשה אשפה פחותה ממאה וחמישים סאה של זבל** - פירוש, תנאי נוסף להיתר הוצאת הזבלים הינו, שיצבור את מצבורי הזבל בשדה בכמות מוגדרת **כדי שתהיה ניכרת שהיא אשפה** - זאת אומרת, כדי שיכחינו הבריות שאינו מתכוין לזבל תקנו חז"ל שיש לערום ערימות של מאה וחמישים סאה לפחות, (לשם ההשוואה, מאה חמישים סאה זה יותר 2 טון!) למדנו שאסור לפחות מכמות זו, **ואם ירצה להוסיף** -

אומר הרמב"ם מוסיף!

במידה ורוצה לעשות גבוהות יותר, יכול, הלכה נוספת אומר הרמב"ם:

היה לו דבר מועט

אם היה לו בחצרו רק כמות קטנה ממאה חמישים סאה ורוצה

להוציא לשדה, אמנם כבר פסק

הרמב"ם שצריך לערום כמות שלא

תפחות ממאה וחמישים סאים, אך בשעה זו אין ברשותו של אדם זה כמות כזו, ולכן נשאלת השאלה אם יכול להוציא את הכמות הקטנה וכאשר תצטבר כמות נוספת יפנה גם אותה לשדה, ואכן פוסק הרמב"ם **מוסיף עליו והולך** - יכול להוציא את הכמות הקטנה, והסיבה לכך היא משום שניכר על כלי העבודה שברשותו שאינו מתכוין לזבל אלא לעשות אשפה. לסיים אומר רבינו: **ולא יעשה בכל בית סאה יתר משלש אשפות** בית סאה הינה חמישים על חמישים אמה. (בסביבות 28 מטר רבוע) ובשטח כזה התירו חכמים לערום עד שלושה צבורים שכל אחד מכיל מאה חמישים סאה. נמצא שבכל בית סאה התירו להניח 450 סאין (באזור שבעה טון!) בזה סיימנו את ההלכה הראשונה בס"ד.

סוגיא הדמדייר יש לברר כמה עניינים, ראשונה מה דאיפלוגו חכמים ורשב"ג דלחכמים התירו לדייר סך ארבעה סאים ולרשב"ג עשר סאים כמבואר ברמב"ם. ובצורת הדברים יש לברר דהנה ודאי היה חלוק דיר משדה, דדרכס היה לשמור הבהמות בדי, והשדה הייתה משמשת לנידול, והרוצה לזבל בכל שנה היה מפנה את הזבלים המצטברים בדיר אל השדה, אך מתנאי איירי באדם הרוצה לזבל כמבואר בר"ש, וכדי לעשות זאת בהיתר הוא מכניס את בהמותיו אל השדה. ולכן יש לעיין במתני' אי איירי במדייר לאחר שפסקו עובדי עבודה האמור בריש פירקין (משנה א') או שמא רק אחר שעת היתר הוצאת הזבלים.

עוד מצאנו בסיפא במתני' דלא התירו למלאות את כל שדהו אלא להשאיר מעט, וגם בזה יש לעיין אי מיירי באופן שכל שדהו בגודל זה, או רק באופן שהיא גדולה משיעור זה.

וכמשניות דלעיל כן יש לעיין הכא במראית העין אי חששו למראית העין שלעתיד, היינו שיבוא לזבל את חצרו בעתיד, או דלמא דהחשש הוא על לשעבר, שיחשדוהו שהביא את הזבל בידים.

עוד מצאנו לבאר בתרי אנפי האי דינא דלת"ק ולרשב"ג התירו להגדיל את בית הסאה על ידי נטילת המחיצות, דהנה בדרך הזיכור יש לעיין דלכו"ע אסור לזבל יותר מסך מסויים, דבאופן זה יבוא לחשוך אותו כפי שחקרנו לעיל או משום שיזבל בעתיד, או משום שכבר זיבל. ולכן יש לבאר בתרי אנפי האי דינא דהתירו הכא כל עוד ומותר את המחיצה האחת על כנה. או משום דהיתר הוא בית סאה אחת בלבד, אך כל עוד שמשאיר את אחת המחיצות, נראה הזיכור כשייך אל מקום הבית סאה ולכן התירו. וזה פליג ת"ק וסבר דהתירו רק דופן אחת. אך יש שרצו לבאר דלעולם דרכם הייתה לעשות כן אף בשאר שנים היינו שאדם בעל שדות היה מכניס הצאן וגודר אותם בשיעור בית סאה, ולאחר זמן היה מפנה את הגדרות אל הגדר הסמוכה, ועולה דנחלקו ת"ק ורשב"ג באופן הגידור.

עוד יש לחקור בסוגיא הדמדייר, דהנה מצ'י לפלוג' הרמב"ם והר"ש הכא, וכן הרמב"ם והראב"ד בהלכה (פ"ב ה"ד) דנחלקו אי שרי לכוין לדייר על מנת לזבל, וכן איפלוגו אי דין הוצאת הזבלים מן הסהר וציבורו בג' אשפות הינו תנאי בהיתר הדיוה, או"ד דהוא היתר בעלמא. ועוד עולה בפלוג', אי מיירי דווקא באין לו מקום אחר להכניס הצאן, וכן בהבנת המשנה לקמן (פ"ד מ"ד) שדה שנטייבה ונדיירה, אי איירי במדייר עם כוונה כמבואר בירושלמי, או מובל בידים כפי שנקט הרמב"ם

ולפי מחלוקת זו יל"ע על כל דין זיכור דפירקין, דהנה מצ'י בריש פירקין דשרי להוציא זבלים כסדר שתקנו חז"ל. אמנם הוקשה לירושלמי אמאי שרי, הא איכא מובל במקום הנחת הזבלים, וביזה תירצו החזו"א או דאינו מתכוין, או דהוה בשינוי, או דאינה חשובה מלאכת קרקע ובהכי התירו. אך הנה הדברים תלויים בפלוג' הרמ"ש לפנינו. דלהר"ש דאסר להתכוין במדייר, על כרחך מחייב להוציא הזבל בתום הדיוה, כדי שלא יראה כמכוין לזבל שדהו. ועל כרחך גם בהוצאת אשפות יש חשש מובל ושוב שפיר ביאורי האחרונים בטעם ההיתר. אך להרמב"ם

הלכה ב'

שכותב הרמב"ם, שאם רצה לעשות כן עושה! - לכתחילה!, הלכה נוספת מביא רבינו: **והרוצה לעשות זבלו אוצר עושה** - אוצר הינו ערימת זבל כעין אשפה, אבל בכמות גדולה יותר. וזה חידוש הלכה זו, שחכמים התירו לערום את הזבלים בג' אשפות, או בערימה אחת ענקית, ויש בזה חידוש! משום שקודם לכן כבר ראינו שלא התירו חכמים לחרוג מהכמות המוגדרת, ולאדם מותר לערום עד ג' אשפות, לכך היינו חושבים שיצירת ערימה אחת ענקית תאסר בגלל שהיא נראית בכמות חריגה יותר ממה שהתירו, לכך אומר רבינו שהתירו לו לעשות ערימה גדולה, כי ניכר שיש כאן רק אוצר אחד ולא יבוא לחשוך אותו שמזבל שדהו בשביעית.